

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ННІ «Інститут геології»**

Кафедра геоінформатики

Дисципліна: Земельні ресурси

Тема 6. Земельні ресурси України та проблеми їх використання

Викладач: Третяк Антон Миколайович
*доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України*

© А.М. Третяк, 2020

Структура лекції

6.3. Структура земельних ресурсів в Україні та їх використанням

6.4. Використання земельних ресурсів в Україні за формами власності

6.5. Екологічні проблеми землекористування України

6.3. Структура земельних ресурсів в Україні та їх використанням

Аналізуючи вітчизняні запаси земельних ресурсів та стан їх використання зазначимо, що в Україні зосереджено 7% світових запасів чорноземів [2]. Україна входить до п'ятірки держав, у яких на 100 жителів припадає понад 50га ріллі. Після таких великих за територією країн світу, як США, Росія та Канада, Україна посідає четверте місце і володіє 41,9 млн га сільськогосподарських угідь, з яких 33,3 млн га зайнято безпосередньо під ріллею. При цьому в Україні показник розораності сільськогосподарських земель один з найвищих у світі. У даний час важливим є пошук найбільш ефективних форм господарювання, оптимізація їх розмірів та виробничих потужностей для раціонального використання земельних ресурсів.

ДЕГРАДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ УКРАЇНИ

ПЛОЩІ ДЕГРАДОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ КОЛИВАЮТЬСЯ

ВІД **8** ДО **10-15** МЛН ГА

ПОНАД **1,1** МЛН ГА
ПІДЛЯГАЮТЬ
КОНСЕРВАЦІЇ

315,6 ТИС. ГА
МАЛОПРОДУКТИВНИХ
УГІДЬ

143,4 ТИС. ГА
ПОТРЕБУЮТЬ
РЕКУЛЬТИВАЦІЇ

ЗМЕНШЕННЯ ГУМУСУ В ҐРУНТАХ

ЛІСОСТЕП

НА **22** %

СТЕП

НА **20** %

ПОЛІССЯ

НА **19** %

МАЛОПРОДУКТИВНІ ҐРУНТИ УКРАЇНИ, ТИС. ГА

ЗАСОЛЕНІ ҐРУНТИ	1 060
СОЛОНЦОВАТИ ҐРУНТИ:	1 633
• СОЛОДИ В КОМПЛЕКСАХ ҐРУНТІВ	1 053
• ОСОЛОДІЛІ ҐРУНТИ	99
• ВТОРИННО ЗАСОЛЕНІ ҐРУНТИ	94
КИСЛІ ҐРУНТИ	9 136
ПЕРЕЗВОЛОЖЕНІ	1 569
ЗАБОЛОЧЕНІ	964
ЕРОДОВАНІ, ЕРОЗІЙНО НЕБЕЗПЕЧНІ	10 485 + 16 401
КАМ'ЯНИСТІ	209

Україна має величезні земельні ресурси, при використанні яких формується близько **95 % обсягу продовольчого фонду та 2/3 фонду** товарів споживання по праву вважаються первинним фактором виробництва, фундаментом економіки України [Третяк А.М. Економіка землекористування та землепорядкування: навч. посіб. / Третяк А.М. – К.: ТОВ ЦЗРУ, 2004. – 542 с., с. 48].

Тому існування, соціальний добробут та здоров'я народу України нерозривно пов'язані із землею. Частка земельних ресурсів у складі продуктивних сил держави становить понад **40%** [Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / [Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С.Міщенко та ін.]. – К., РВПС України, 1999. – 716 с., с. 245].

Ураховуючи значну частку в землекористуванні України сільськогосподарських земель, показовою є порівняльна ефективність використання земель в Україні та інших країнах (**табл.**)

Земельний фонд України характеризується наявністю високого біопродуктивного потенціалу. У його структурі переважають землі з родючими ґрунтами. Головна база землеробства країни розміщується здебільшого на ґрунтах чорноземного типу.

Порівняльна ефективність використання земель в Україні та інших країнах світу

Країна	Сільськогосподарські угіддя			Одержано продукції з 1 га, у дол. США	Годує	
	разом, млн га	у т.ч. рілля, млн га	розораність		1 га рілля, чол.	1 працівник сільського господ., чол.
США	431,5	154,9	35,9	580	1,3	80
Канада	78,0	46,0	58,9	325	0,6	55
Франція	30,7	17,7	57,6	1400	3,0	40
Німеччина	11,9	7,3	61,3	2650	8,0	50
Нідерланди	2,0	0,9	45,0	8900	16,5	60
Бельгія	1,5	0,8	50,0	3750	12,5	100
Данія	2,8	2,6	80,0	1150	2,0	40
Фінляндія	2,5	2,4	90,0	1875	2,0	20
Японія	5,4	4,2	75,8	11250	26,5	20
Україна	41,6	32,5	79,8	272	0,6	15

За експертними оцінками [Третяк А.М. Економіка землекористування та землевпорядкування: навч. посіб. / Третяк А.М. – К.: ТОВ ЦЗРУ, 2004. – 542 с., с. 60], при раціональній структурі землекористування і відповідному науковому та ресурсному забезпеченні країна здатна виробляти продукти харчування на 140–145 млн чоловік.

Земельний фонд України, за даними Державного земельного кадастру України, становив на 2017 рік 60354,8 тис. га (табл.2).

Структура земельного фонду України свідчить, що велика частка території країни зайнята землями сільськогосподарського призначення – 70,8 %, землями лісового фонду – 17,6 %, забудовані землі – 4,2 %, землі водного фонду – 4,0 %, природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення – 0,8 %, землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення – 2,8 %.

Структура за основними землекористувачами та власниками землі свідчить, що 35,6 % земельного фонду України належить сільськогосподарським підприємствам та фермерським господарствам, 27,0 % – громадянам та 14,3 % – лісогосподарським підприємствам.

Розподіл земельного фонду України за основними власниками землі та землекористувачами станом на 01.01.2016 р.

[Екологія землекористування : навч. посіб. / А.М. Третяк, О.С. Будзяк, В.М. Третяк та ін. ; за заг. ред. Третяка А.М. – К. : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. – 178 с.]

Основні власники землі та землекористувачі	Загальна площа земель		Сільськогосподарські землі			
			разом		сільськогосподарські угіддя	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
1	2	3	4	5	6	7
Недержавні сільськогосподарські підприємства – разом	15857,3	26,3	15544,1	36,4	15390,5	37,1
у тому числі:						
колективні сільськогосподарські підприємства	92,4	0,2	67,3	0,2	58,3	0,1
Сільськогосподарські кооперативи	852,8	1,4	741,4	1,7	729,0	1,8
Сільськогосподарські товариства	10639,4	17,6	10508,6	24,6	10407,9	25,1
Державні сільськогосподарські підприємства – разом	1118,1	1,9	978,9	2,3	937,0	2,3
Міжгосподарські підприємства	10,0	0,0	1,3	0,0	1,2	0,0
Громадяни, яким надані землі у власність і користування – разом	20762,2	34,4	20168,0	47,2	20124,6	48,5
у тому числі:						
селянські (фермерські) господарства	4465,4	7,4	4434,2	10,4	4418,2	10,6
Заклади, установи, організації (культури, науки, освіти, охорони здоров'я та інші)	771,4	1,3	260,8	0,6	159,9	0,4
Промислові підприємства	539,8	0,9	125,8	0,3	122,7	0,3
Підприємства та організації транспорту, зв'язку	643,5	1,1	46,7	0,1	46,6	0,1
Частини, підприємства, організації, установи, навчальні заклади оборони	400,3	0,7	56,6	0,1	56,0	0,1

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7
Організації, підприємства й установи природоохоронного призначення	463,0	0,8	21,1	0,0	21,1	0,1
Організації, підприємства й установи оздоровчого призначення	8,8	0,0	0,4	0,0	0,4	0,0
Організації, підприємства й установи рекреаційного призначення	34,4	0,1	0,9	0,0	0,9	0,0
Організації, підприємства й установи історико культурного призначення	7,5	0,0	1,7	0,0	1,2	0,0
Лісогосподарські підприємства	8653,7	14,3	146,7	0,3	138,8	0,3
Водогосподарські підприємства	255,8	0,1	10,1	0,0	9,6	0,0
Інші підприємства	90,2	0,1	86,2	0,2	85,9	0,2
Землі запасу	10730,9	17,0	5276,0	12,4	4411,5	10,6
разом земель: тис. га	60354,9	100,0	42726,4	100,0	41507,9	100,0
%	100,0		70,8		68,8	

Основні власники землі та землекористувачі	Ліси та інші лісовкриті площі		Забудовані землі		Відкриті заболочені землі	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
Недержавні сільськогосподарські підприємства – разом	175,2	1,6	8,5	0,3	21,2	2,2
у тому числі:						
<i>колективні сільськогосподарські підприємства</i>	11,5	0,1	0,4	0,0	1,9	0,2
<i>Сільськогосподарські кооперативи</i>	96,0	0,9	0,3	0,0	5,8	0,6
<i>Сільськогосподарські товариства</i>	51,6	0,5	5,5	0,2	11,2	1,1
Державні сільськогосподарські підприємства – разом	80,3	0,8	5,3	0,2	10,8	1,1
Міжгосподарські підприємства	8,5	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Громадяни, яким надані землі у власність і користування – разом	19,0	0,2	451,0	17,7	14,4	1,5
у тому числі:						
<i>селянські (фермерські) господарства</i>	11,4	0,1	0,4	0,0	4,2	0,4
Заклади, установи, організації (культури, науки, освіти, охорони здоров'я та інші)	153,8	1,4	293,5	11,5	17,6	1,8
Промислові підприємства	5,2	0,0	347,8	13,6	2,1	0,2
Підприємства та організації транспорту, зв'язку	124,2	1,2	462,5	18,1	1,0	0,1
Частини, підприємства, організації, установи, навчальні заклади оборони	144,6	1,4	131,5	5,2	3,9	0,4
Організації, підприємства й установи природоохоронного призначення	258,9	2,4	1,5	0,1	48,5	4,9
Організації, підприємства й установи оздоровчого призначення	1,2	0,0	6,5	0,3	0,0	0,0
Організації, підприємства й установи рекреаційного призначення	13,0	0,1	18,1	0,7	0,1	0,0
Організації, підприємства й установи історико-культурного призначення	2,0	0,0	2,5	0,1	0,1	0,0
Лісогосподарські підприємства	8090,8	76,1	14,5	0,6	185,0	18,8
Водогосподарські підприємства	11,7	0,1	28,8	1,1	1,4	0,1
Інші підприємства	0,0	0,0	3,5	0,1	0,1	0,0
Землі запасу	1544,7	14,5	777,7	30,4	676,1	68,8
разом земель: тис. га	10633,1	100,0	2552,9	100,0	982,3	100,0
%	17,6		4,2		1,6	

Закінчення таблиці 2

Основні власники землі та землекористувачі	Сухі відкриті землі з незвичайним рослинним покривом		Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом		Води	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
1	2	3	4	5	6	7
Недержавні сільськогосподарські підприємства – разом	0,0	0,0	27,4	2,7	80,9	3,3
у тому числі:						
<i>колективні сільськогосподарські підприємства</i>	0,0	0,0	7,7	0,8	3,6	0,1
<i>Сільськогосподарські кооперативи</i>	0,0	0,0	2,6	0,3	6,7	0,3
<i>Сільськогосподарські товариства</i>	0,0	0,0	13,9	1,4	48,6	2,0
Державні сільськогосподарські підприємства – разом	0,0	0,0	11,8	1,2	31,0	1,3
Міжгосподарські підприємства	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Громадяни, яким надані землі у власність і користування – разом	0,0	0,0	18,3	1,8	91,5	3,8
у тому числі:						
<i>селянські (фермерські) господарства</i>	0,0	0,0	4,6	0,5	10,6	0,4
Заклади, установи, організації (культури, науки, освіти, охорони здоров'я та інші)	0,0	0,0	5,3	0,5	40,4	1,7
Промислові підприємства	0,0	0,0	5,9	0,6	53,0	2,2
Підприємства та організації транспорту, зв'язку	0,1	0,8	7,5	0,7	1,5	0,1
Частини, підприємства, організації, установи, навчальні заклади оборони	0,0	0,0	61,1	6,0	2,6	0,1
Організації, підприємства й установи природоохоронного призначення	12,8	97,0	28,7	2,8	91,5	3,8
Організації, підприємства й установи оздоровчого призначення	0,0	0,0	0,5	0,0	0,2	0,0
Організації, підприємства й установи рекреаційного призначення	0,0	0,0	1,1	0,1	1,2	0,0
Організації, підприємства й установи історико-культурного призначення	0,1	0,8	0,8	0,1	0,2	0,0
Лісогосподарські підприємства	0,0	0,0	175,0	17,1	41,7	1,7
Водогосподарські підприємства	0,0	0,0	9,8	1,0	193,7	8,0
Інші підприємства	0,0	0,0	0,1	0,0	0,3	0,0
Землі запасу	0,2	1,5	667,3	65,4	1796,6	74,0
разом земель: тис. га	13,2	100,0	1020,6	100,0	2426,4	100,0
%	0,0		1,7		4,0	

Структура за основними видами угідь та функціональним використанням свідчить, що 68,5 % земельного фонду України – це сільськогосподарські угіддя (табл. 3).

Таблиця 3 Розподіл земель в Україні по земельних угіддях станом на 2018 рік*

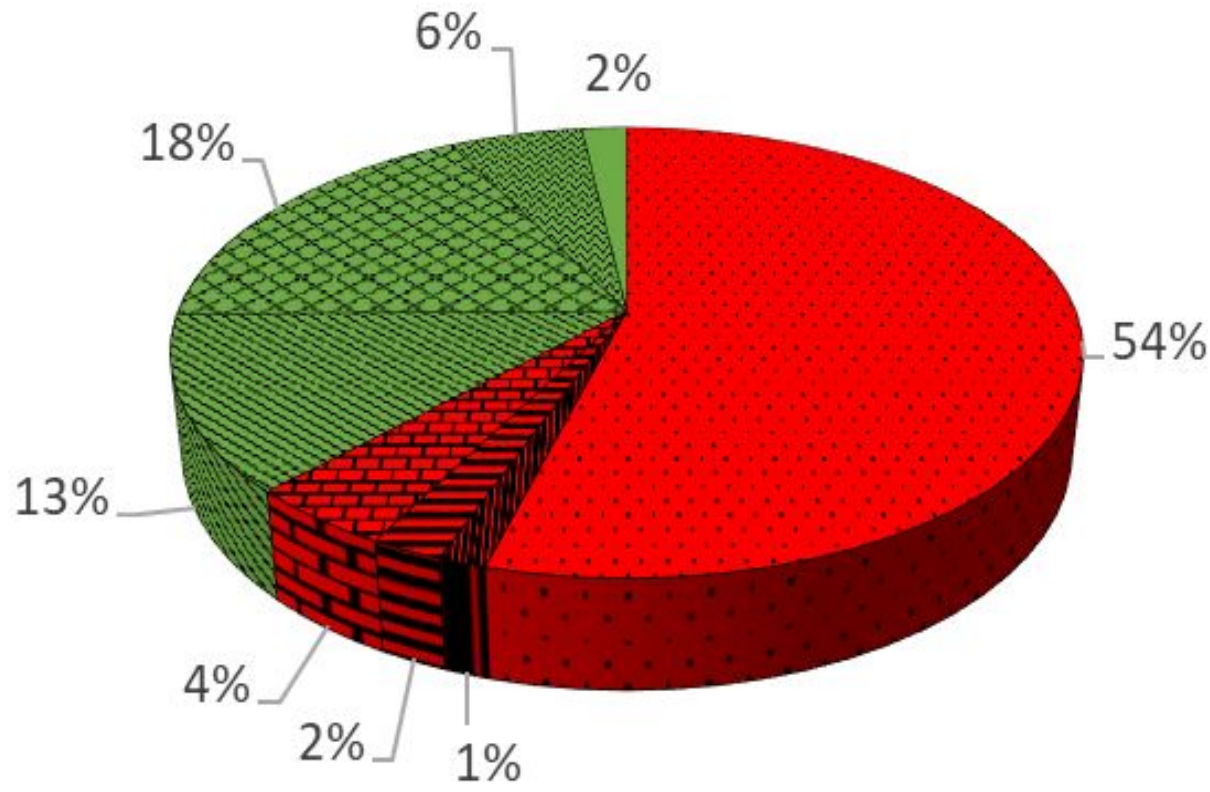
Вид угідь	Площа земель	
	тис. га	%
Сільськогосподарські землі, у т.ч.:	42 682,0	70,7
Сільськогосподарські угіддя, з них:	41329,0	68,5
рілля	32697,2	54,2
перелоги	190,5	0,3
багаторічні насадження (сади)	863,0	1,4
сіножаті	2294,4	3,8
пасовища	5282,6	8,8
Під господарськими будівлями та дворами	584,4	1,0
Під господарськими шляхами та прогонами*	715,1	1,2
Ліси та інші лісовкриті площі	10685,6	17,7
Землі забудови	2549,8	4,4
Під водою та заболочені землі	3397,8	5,6
Інші землі	905,93	1,5
Загальна площа	60354,9	100,0

* Джерело: розраховано за даними Держгеокадастру України

У складі земельних угідь України станом на 2018 р. сільськогосподарські угіддя становлять **42,7 млн. га (70,7%)** усієї площі; ліси та інші лісовкриті площі – **10,7 млн га (17,7%)**; забудовані землі – **2,5 млн га (4,4%)**; під водою та відкриті заболочені землі – **3,4 млн га (5,6 %)**; відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (кам'янисті місця, піски, яри) та сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом – **0,9 млн га (1,5%)**.

В Україні склався надзвичайно високий рівень освоєння життєвого простору: до господарського використання залучено біля **65 %** її території, де тільки **21,3 млн. га (35,3 %)** – екологостабілізуючих угідь (рис. 1). В цілому, забудовані території продовжували розширюватися за рахунок всіх інших категорій земель, за винятком лісів і акваторій водних об'єктів.

- Рілля
- Багаторічні насадження
- Під господарськими будівлями, дворами, шляхами та прогонами
- Землі забудови
- Сіножаті та пасовища
- Ліси та лісовкриті площі
- Під водою та заболочені землі
- Інші

Рисунок 6.3.1. Урбанізовані та екологічно стабільні угіддя

Так, найбільшу питому вагу мають орні землі займають 54,2 % , багаторічні насадження – 1,4, сіножаті – 3,8 і пасовища – 8,8%.

Широка урбанізація землекористування вимагає обмеження розширення міської забудови та відчуження природних територій для будівництва інфраструктури (*наприклад, транспортної*), оскільки ці процеси можуть викликати скорочення біорізноманіття та знижувати здатність екосистем виконувати корисні функції. Низька щільність розселення часто формує більш ресурсномісткий спосіб життя внаслідок збільшення використання транспорту і побутового енергоспоживання, що також може несприятливо впливати на стан екосистем.

Значення міської забудови для забезпечення ефективного використання земельних ресурсів відображено в поставленій ЄС цілі «*нульового сумарного відчуження земель*» до 2050 року. Вирішити це завдання непросто. Згідно з наявними даними, в період з 2000 року темпи розширення житлових районів вдвічі перевищували темпи приросту населення, а площа населених пунктів зросла в 2,7 рази.

Такий розподіл земельних угідь характеризує високу розораність і сільськогосподарську освоєність території України.

Власне із загальної земельної площі України станом на 01.01.2016 р. її сільськогосподарська освоєність становить 71,8 %. Рівень розораності земельного фонду України *складає 54% а в Європі 35%*. В межах адміністративно-територіальних одиниць вона станом на 01.01.2016 року становить 53,9 %, де частка ріллі в загальній площі сільськогосподарських угідь сягає 78,4 %. У межах регіонів розораність коливається від 16 % у Закарпатській області до 88 % у Запорізькій області. Відповідно розораність коливається від 16 % у Закарпатській області до 72 % у Запорізькій, Кіровоградській, Миколаївській областях, а частка ріллі в загальній площі сільськогосподарських угідь сягає від 44 % до 85 % (табл. 6.3.4).

Рівень розораності земельного фонду України за адміністративно-територіальними одиницями станом на 01.01.2016 року* [Екологія землекористування : навч. посіб. / А.М. Третяк, О.С. Будзяк, В.М. Третяк та ін. ; за заг. ред. Третяка А.М. – К. : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. – 178 с.]

Регіон, область	Рілля			
	загальна площа, тис. га	від загальної площі земель, %	від загальної площі с.-г. угідь, %	
АР Крим	1283,3	47,6	70,6	
Вінницька	1725,5	65,1	85,7	
Волинська	672,6	33,4	64,2	
Дніпропетровська	2127,4	66,6	84,7	
Донецька	1652,7	62,3	81,0	
Житомирська	1112,7	37,3	73,7	
Закарпатська	200,2	15,7	44,4	
Запорізька	1903,6	71,8	84,9	
Івано-Франківська	397,2	28,5	63,0	
Київська	1356,1	46,8	81,3	
Кіровоградська	1764,6	71,8	86,8	
Луганська	1276,6	28,5	66,9	
Львівська	794,1	46,8	62,9	
Миколаївська	1699,2	71,8	84,7	
Одеська	2075,5	47,8	80,1	
Полтавська	1774,7	36,4	82,0	
Рівненська	656,8	69,1	70,9	
Сумська	1226,3	62,3	72,2	
Тернопільська	856,4	61,7	81,9	
Харківська	1933,2	32,8	80,2	
Херсонська	1777,9	51,5	90,3	
Хмельницька	1252,7	62,0	80,0	
Черкаська	1272,0	61,5	87,7	
Чернівецька	330,8	40,9	70,4	
Чернігівська	1419,2	44,5	68,6	
Україна	32541,3	53,9	78,4	

* Джерело: розраховано за даними форми 6-зем Держгеокадастру України

Середньозважена землезабезпеченість головних галузей економіки країни достатня для їх нормального розвитку і функціонування. Землезабезпеченість жителів України сільськогосподарськими угіддями й ріллею характеризують дані таблиць 6.3.5 і 6.3.6.

Таблиця 6.3.5

Площа сільськогосподарських угідь у розрахунку на одного мешканця, га [Екологія землекористування : навч. посіб. / А.М. Третяк, О.С. Будзяк, В.М. Третяк та ін. ; за заг. ред. Третяка А.М. – К. : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. – 178 с.]

Адміністративно-територіальні одиниці	Сільськогосподарських угідь				
	1960	1990	2000	2010	2015
Автономна Республіка Крим	1,44*	0,75*	0,87	0,92	-
Вінницька	0,97	1,06	1,13	1,23	1,3
Волинська	1,27	1,00	1,01	1,02	1,0
Дніпропетровська	0,94	0,65	0,69	0,75	0,8
Донецька	0,47	0,38	0,42	0,46	0,5
Житомирська	1,08	1,07	1,13	1,18	1,2
Закарпатська	0,51	0,38	0,36	0,36	0,4
Запорізька	1,53	1,08	1,14	1,25	1,3
Івано-Франківська	0,59	0,44	0,44	0,46	0,5
Київська	0,64*	0,38*	0,93	0,97	1,0
Кіровоградська	1,71	1,65	1,79	2,03	2,1

Закінчення таблиці

Луганська	0,77	0,66	0,74	0,84	0,9
Львівська	0,63	0,47	0,48	0,50	0,5
Миколаївська	2,05	1,54	1,57	1,70	1,7
Одеська	1,26	0,97	1,05	1,09	1,1
Полтавська	1,38	1,25	1,32	1,47	1,5
Рівненська	1,03	0,78	0,79	0,81	0,8
Сумська	1,20	1,21	1,30	1,47	1,5
Тернопільська	0,97	0,89	0,92	0,97	1,0
Харківська	0,96	0,76	0,83	0,88	0,9
Херсонська	2,45	1,59	1,63	1,81	1,9
Хмельницька	0,97	1,03	1,09	1,18	1,2
Черкаська	0,99	0,95	1,02	1,13	1,2
Чернівецька	0,63	0,51	0,51	0,52	0,5
Чернігівська	1,38	1,51	1,67	1,90	2,0
м. Київ	-	-	0,002	0,00	0,002
м. Севастополь	-	-	0,07	0,07	
По Україні	1,01	0,81	0,85	0,91	0,97

Площа ріллі в розрахунку на одного мешканця, га

[Екологія землекористування : навч. посіб. / А.М. Третяк, О.С. Будзяк, В.М. Третяк та ін.
; за заг. ред. Третяка А.М. – К. : ІЕУЗП, 2017. – 178 с.]

Адміністративно-територіальні одиниці	Ріллі, роки				
	1960	1990	2000	2010	2015
АР Крим	0,83*	0,50*	0,59	0,65	
Вінницька	0,88	0,92	0,97	1,06	1,1
Волинська	0,72	0,64	0,64	0,65	0,6
Дніпропетровська	0,78	0,55	0,58	0,64	0,7
Донецька	0,38	0,31	0,34	0,37	0,4
Житомирська	0,82	0,83	0,76	0,85	0,9
Закарпатська	0,20	0,16	0,16	0,16	0,2
Запорізька	1,29	0,92	0,96	1,06	1,1
Івано-Франківська	0,38	0,29	0,28	0,28	0,3
Київська	0,51*	0,32*	0,76	0,79	0,8
Кіровоградська	1,52	1,45	1,55	1,76	1,8
Луганська	0,59	0,50	0,52	0,56	0,6
Львівська	0,39	0,32	0,31	0,32	0,3
Миколаївська	1,72	1,28	1,32	1,44	1,5
Одеська	0,98	0,78	0,84	0,87	0,9
Полтавська	1,15	1,05	1,07	1,20	1,2
Рівненська	0,65	0,57	0,55	0,57	0,6
Сумська	0,97	0,94	0,96	1,06	1,1
Тернопільська	0,87	0,76	0,75	0,79	0,8
Харківська	0,78	0,62	0,67	0,70	0,7
Херсонська	2,04	1,41	1,46	1,64	1,7
Хмельницька	0,86	0,86	0,87	0,95	1,0
Черкаська	0,88	0,85	0,89	0,99	1,0
Чернівецька	0,45	0,36	0,36	0,37	0,4
Чернігівська	0,98	1,08	1,06	1,29	1,4
м. Київ	-	-	0,0004	0,0002	0,0002
м. Севастополь	-	-	0,03	0,03	
По Україні	0,80	0,65	0,66	0,71	0,76

Згідно з даними таблиці 5 і 6, площа сільськогосподарських угідь та ріллі в розрахунку на одного мешканця зменшилася відповідно з 1,01 га в 1960 р. до 0,97 га у 2015 р. і 0,80 га до 0,76 га. У межах регіонів у 2015 році, площа сільськогосподарських угідь у розрахунку на одного мешканця відповідно коливається від 0,4 до 2,1 га та ріллі від 0,4 до 1,8 гектара.

Отже, за роки проведення земельної реформи суттєвих змін у сільськогосподарській освоєності, зменшенні розораності та землезабезпечення населення України не відбулося. Збільшення площі сільськогосподарських угідь та ріллі на одного мешканця сталося за рахунок зменшення кількості населення України.

Для екологічної оптимізації землекористування України як за цільовим призначенням, так і за формами власності та типами землекористування, необхідно вдосконалювати систему управління земельними ресурсами як на загальнодержавному (міжгалузевому) та регіональному (територіальному), так і на місцевому рівнях. Проте враховуючи велику питому вагу розораності сільськогосподарського землекористування та стан антропогенного навантаження забудованих земель, особливо в населених пунктах, саме цим земельним ресурсам необхідно приділяти найбільше уваги з погляду екологізації.

6.4. Використання земельних ресурсів в Україні за формами власності

Головним наслідком проведення земельної реформи в Україні стали структурні зміни в розподілі земель як за формами власності та господарювання на землі, так і за чисельністю землевласників і землекористувачів. Введено платне землекористування. Держава перестала бути земельним монополістом. У її власності залишилося менше половини загальної площі земель країни. Значна частка продуктивних земель передана у приватну власність (табл. 6.3.7).

Таблиця 7 Зміна структури використання земельних ресурсів України за формами власності * [Екологія землекористування : навч. посіб. / А.М. Третяк, О. С. Будзьяк, В.М. Третяк та ін. ; за заг. ред. Третяка А.М. – К. : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. – 178 с.]

Роки (звітна дата)	Загальна площа земель на звітну дату	Землі, які перебувають у власності							
		державній		приватній		колективній*		комунальній	
		тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
01.01.1990	60354,8	60354,8	100	-	-	-	-	-	-
01.01.1996	60354,8	36310,5	60,2	1925,4	3,2	22118,9	36,6	-	-
01.01.2001	60354,8	30166,5	50,0	29109,2	48,2	1079,1	1,8	-	-
01.01.2006	60354,8	29595,6	49,0	30642,1	50,8	117,1	0,2	-	-
01.01.2011	60354,8	29151,2	48,3	31140,2	51,6	63,4	0,1	-	-
01.01.2016	60354,9	28758,4	47,6	31489,2	52,2	55,1	0,1	52,2	0,1

Так, станом на 01.01.2016 р. у власності держави перебуває майже 28,8 млн га (47,6 %) земель, у приватній – 31,5 млн га (52,2 %), у комунальній – 52,2 тис. га (0,1 %) і у колективній (згідно з державними актами) – 55,1 тис. га (0,1 %). Ще глибші зміни у структурі використання земельних ресурсів за формами власності відбулися із землями сільськогосподарського призначення (табл. 8).

Розподіл використання земельних ресурсів України сільськогосподарського призначення за формами власності за власниками землі та землекористувачами
[Екологія землекористування : навч. посіб. / А.М. Третяк, О.С. Будзяк, В.М. Третяк та ін. ; за заг. ред. Третяка А.М. – К. : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. – 178 с.]

Основні групи власників землі та землекористувачів	Одиниці виміру	разом земель		у т. ч. сільськогосподарських угідь		з них ріллі	
		тис. га	% до загальної площі земель	тис. га	% до загальної площі с.-г. угідь	тис. га	% до загальної площі ріллі
1	2	3	4	5	6	7	8
Землі, які перебувають у державній власності							
Сільськогосподарські підприємства	тис. га	1409,4	4,9	1051,9	10,1	843,0	16,6
	%	100,0	х	74,6	х	59,8	х
Громадяни, яким надані землі у власність і користування	тис. га	1639,3	5,7	1549,3	14,9	1347,9	26,5
	%	100,0	х	94,5	х	82,2	х
Інші власники землі та землекористувачі	тис. га	25709,7	89,4	7803,8	75,0	2891,5	56,9
	%	100,0	х	30,4	х	11,2	х
Усього земель	тис. га	28758,4	100,0	10405,0	100,0	5082,4	100,0
	%	100,0	х	36,2	х	17,7	х
Землі, які перебувають у приватній власності							
Сільськогосподарські підприємства	тис. га	27,1	0,1	23,6	0,1	19,7	27,1
	%	100,0	х	87,1	х	72,7	100,0
Громадяни, яким надані землі у власність і користування	тис. га	31418,0	99,8	31025,3	99,9	27405,7	31418,0
	%	100,0	х	98,8	х	87,2	100,0

1	2	3	4	5	6	7	8
Інші власники землі та землекористувачі	тис. га	44,1	0,1	11,1	0,0	8,4	44,1
	%	100,0	х	25,2	х	8,4	100,0
Усього земель	тис. га	31489,2	100,0	31060,0	100,0	27433,8	31489,2
	%	100,0	х	98,6	х	87,1	100,0
Землі, які перебувають у колективній власності*							
Сільськогосподарські підприємства	тис. га	48,6	88,2	14,2	81,6	8,8	48,6
	%	100,0	х	29,2	х	18,1	100,0
Громадяни, яким надані землі у власність і користування	тис. га	6,5	11,8	3,2	18,4	0,3	6,5
	%	100,0	х	49,2	х	4,6	100,0
Інші власники землі та землекористувачі	тис. га	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	%	0,0	х	0,0	х	0,0	0,0
Усього земель	тис. га	55,1	100,0	17,4	100,0	9,1	55,1
	%	100,0	х	31,6	х	16,5	100,0
Землі, які перебувають у комунальній власності							
Сільськогосподарські підприємства	тис. га	0,2	0,4	0,2	0,8	0,2	0,2
	%	100,0	х	100,0	х	100,0	100,0
Громадяни, яким надані землі у власність і користування	тис. га	0,3	0,6	0,2	0,8	0,2	0,3
	%	100,0	х	66,7	х	66,7	100,0
Інші власники землі та землекористувачі	тис. га	51,7	99,0	25,1	98,4	15,6	51,7
	%	0,0	х	0,0	х	0,0	0,0
Усього земель	тис. га	52,2	100,0	25,5	100,0	16,0	52,2
	%	100,0	х	48,9	х	30,7	100,0

* згідно з державними актами

Джерело: за даними форми 2-зем Держгеокадастру України, станом на 01.01.2016 р

Отже, понад 52 % земель сільськогосподарського фонду України роздержавлено, передано на безкоштовній основі у приватну власність. Із 41,6 млн га загальної площі сільськогосподарських угідь у державній власності залишилось 10,4 млн га (25,0 %), у приватну власність передано 31,0 млн га (74,5 %), а у колективній власності залишилося 9,1 тис. га (0,02 %). Рілля розподілена відповідно: з 32,5 млн га – 5,1 млн га (15,7 %), 27,4 млн га (84 %), 17,4 тис. га (0,05 %). У зв'язку із роздержавленням земельного фонду, приватизацією майна та реструктуризацією сільськогосподарських підприємств відбулися істотні зміни в розподілі земель сільськогосподарського призначення за основними власниками й землекористувачами.

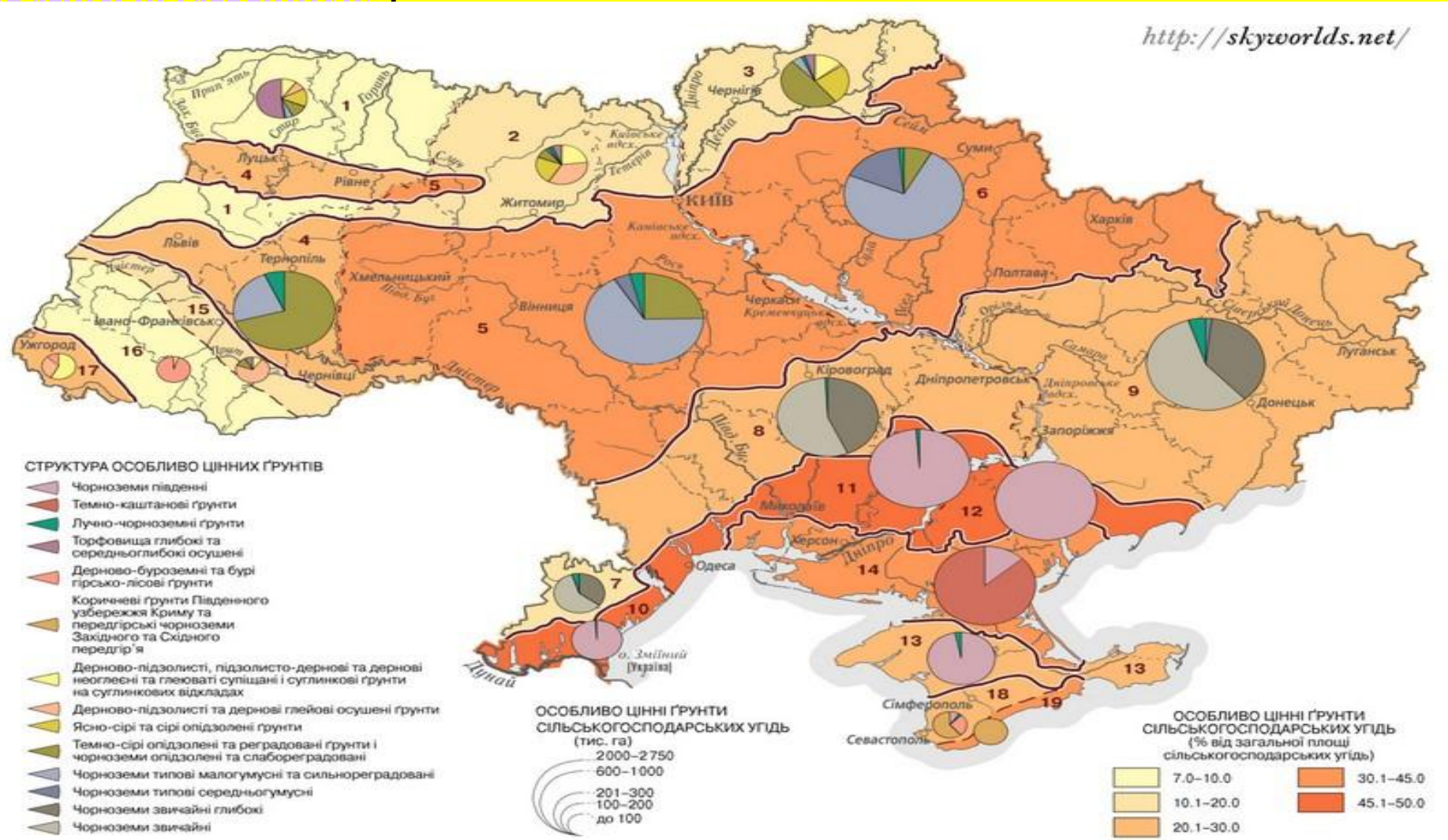

6.5. Екологічні проблеми землекористування України

Особливо цінні ґрунти сільськогосподарських угідь позначені на схемі від світло-жовтого до помаранчевого кольору, що показує процентне співвідношення від загальної площі сільськогосподарських угідь від 7 до 50 відповідно [Електронний ресурс:

<http://agroportal.ua/publishing/lichnyi-vzglyad/degradatsiya-pochvy-y-ukraine-toc-pka-otscheta-k-mlyvu/>

Найбільша кількість цінних ґрунтів розташовані в центральній і східній частині країни. Відстежити структуру цінних ґрунтів можна спираючись на діаграми, величина яких залежить від площі землі вона вказана в числових значеннях. Кольорове заповнення діаграм залежить від структури особливо цінних ґрунтів.

Переважаючими структурами є: чорнозем типовий мало гумусний, дерново-підзолисті і дерново-глейнові ґрунту, темно-каштанові ґрунти, чорнозем звичайний.

Більш детальну інформацію можна дізнатися з наведеної схеми.

Інститут землеробства Національної академії аграрних наук розробив карту придатних ґрунтів в Україні для органічного землеробства [Електронний ресурс: <https://www.apk-inform.com/ru/news/1108239>].

Ступінь придатності ґрунтів для органічного землеробства:

- Не оцінювались
- Дуже придатні
- Придатні
- Умовно придатні
- Мало придатні

«Диференціація природних зон України з еколого-генетичної придатності для органічного виробництва проведена в рамках виконання підпрограми наукових досліджень» Агроекологічні основи відтворення родючості ґрунту з органічного землеробства в агроландшафтах України». Відзначається, що в Україні найбільш придатними для органічного землеробства стали ґрунту Вінницькій, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій, Полтавській і Харківській областей.

Аналіз розподілу і характеру використання земельного фонду України свідчить, що сформовані агроландшафти за своєю *структурою нераціональні та еколого-незбалансовані*. Співвідношення між сільськогосподарськими та лісовими угіддями, між ріллею та іншими видами сільськогосподарських угідь є недоцільними та невиправданими ні з економічної, ні з екологічної позиції. В результаті в 6-ти областях України на сьогодні землекористування екологічно нестабільне (табл. 1)

Характеристика екологічного стану землекористування в розрізі регіонів України [Третяк А.М. Екологія землекористування]

№ п/п	Регіон	Розораність с.-г. угідь, %	К ек.ст.	Екологічна стабільність	Смертність населення на 1000 чоловік
1	АР Крим	0,94	0,39	Стабільно нестійка	0,95
2	Вінницька	1,07	0,33	Стабільно нестійка	1,07
3	Волинська	0,86	0,59	Середньо стабільна	0,93
4	Дніпропетровська	1,12	0,28	Нестабільна	1,07
5	Донецька	1,04	0,29	Нестабільна	1,09
6	Житомирська	0,93	0,50	Середньо стабільна	1,13
7	Закарпатська	0,56	0,74	Стабільна	0,79
8	Запорізька	1,04	0,28	Нестабільна	1,01
9	Івано-Франківська	0,88	0,60	Середньо стабільна	0,82
10	Київська	1,00	0,47	Стабільно нестійка	1,10
11	Кіровоградська	1,14	0,29	Нестабільна	1,11
12	Луганська	0,84	0,36	Стабільно нестійка	1,10
13	Львівська	0,83	0,55	Середньо стабільна	0,83
14	Миколаївська	1,08	0,28	Нестабільна	0,98
15	Одеська	1,04	0,33	Нестабільна	1,01
16	Полтавська	10,8	0,35	Стабільно нестійка	1,12
17	Рівненська	0,89	0,59	Середньо стабільна	0,86
18	Сумська	0,94	0,40	Стабільно нестійка	1,14
19	Тернопільська	1,01	0,35	Стабільно нестійка	0,92
20	Харківська	0,99	0,34	Стабільно нестійка	0,99
21	Херсонська	1,11	0,34	Стабільно нестійка	0,98
22	Хмельницька	0,96	0,35	Стабільно нестійка	1,06
23	Черкаська	1,11	0,38	Стабільно нестійка	1,11
24	Чернівецька	0,86	0,54	Середньо стабільна	0,83
25	Чернігівська	0,87	0,47	Стабільно нестійка	1,30
	Україна	1,000	0,41	Стабільно нестійка	1,000

Тому, на сьогоднішній стан земельного аграрного фонду, кадастрова оцінка якого у **2,5 рази перевищує середній показник країн СНД**, викликає тривогу та стурбованість. Майже у всіх областях катастрофічно знижується родючість ґрунтів, збільшуються масштаби вітрової і водної ерозії, цілої низки інших негативних явищ. Перелік деградаційних процесів у ґрунтах України та ступінь їхнього прояву приведений у таблиці 2.

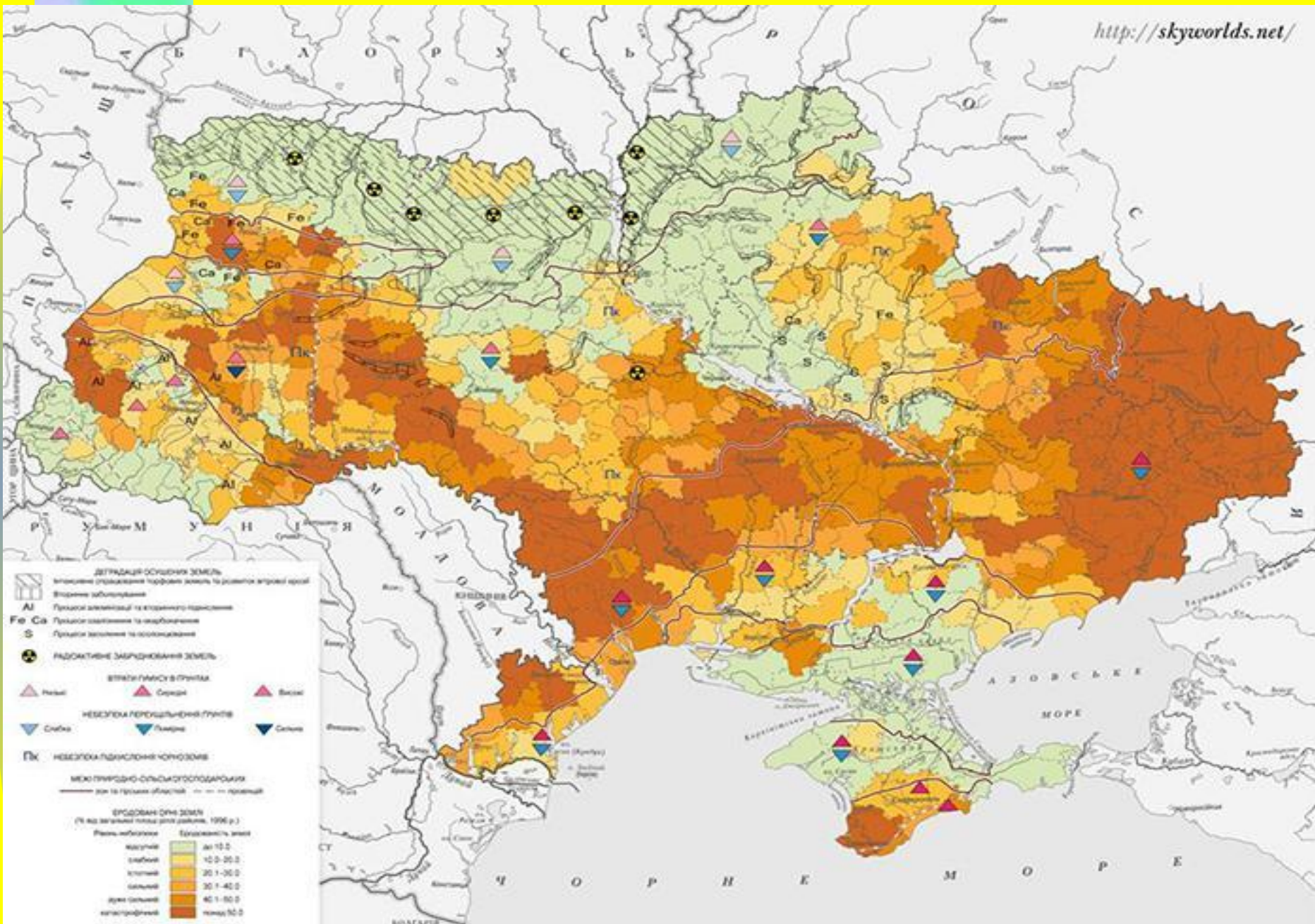

Таблиця 6.5.2. Поширення деградаційних процесів у ґрунтах України

№ п/п	Тип деградації	Поширення (% від загальної площі) відповідного ступеня			
		легкий	середній	сильний	всього
1.	Втрата гумусу і поживних речовин	12	30	1	43
2.	Переущільнення	10	28	1	39
3.	Замулювання і кіркоутворення	12	25	1	38
4.	Площинна водна ерозія	3	13	1	17
5.	Підкислення	5	9	0	14
6.	Заболочування	6	6	2	14
7.	Забруднення радіонуклідами	5	6	0,1	11,1
8.	Вітрова ерозія	1	9	1	11
9.	Забруднення пестицидами і іншими органічними речовинами	2	7	0,3	9,3
10.	Забруднення важкими металами	0,5	7	0,5	8
11.	Засолення, підлуження	1	3	0,1	4,1
12.	Лінійна водна ерозія	0	1	2	3
13.	Побічна дія водної ерозії (замулювання водойм і інш.)	1	1	1	3
14.	Зниження рівня денної поверхні	0,05	0,15	0,15	0,35
15.	Деформація денної поверхні	0,04	0,23	0,08	0,35
16.	Аридизація ґрунту	0,04	0,18	0	0,21

Просторове розміщення деградованих земель показана на карті

<http://skyworlds.net/>

ОСНОВНІ ФАКТОРИ, ЩО СПРИЧИНЯЮТЬ ДЕГРАДАЦІЮ ҐРУНТІВ

Несприятлива соціальна атмосфера в суспільстві

Розораність українських земель зростає за рахунок скорочення площ пасовищ, що призводить до зміни мікроклімату, рівня залягання ґрунтових вод, активізації процесів аридизації і опустелювання земель, розвитку водної та вітрової ерозій. Це супроводжується падінням родючості ґрунтів, з яким пов'язана не тільки екологічна, а й продовольча безпека як країни, так і всього світу. За розрахунками ФАО попит на продовольство і корми в світі в 2030 - 2050 рр. зажадає більше 60% зростання виробництва сільськогосподарської продукції в порівнянні з 2006 р, а Україна забезпечує 2,3% світового виробництва зернових, в т.ч. 3,4% - пшениці і 22,8% - соняшнику.

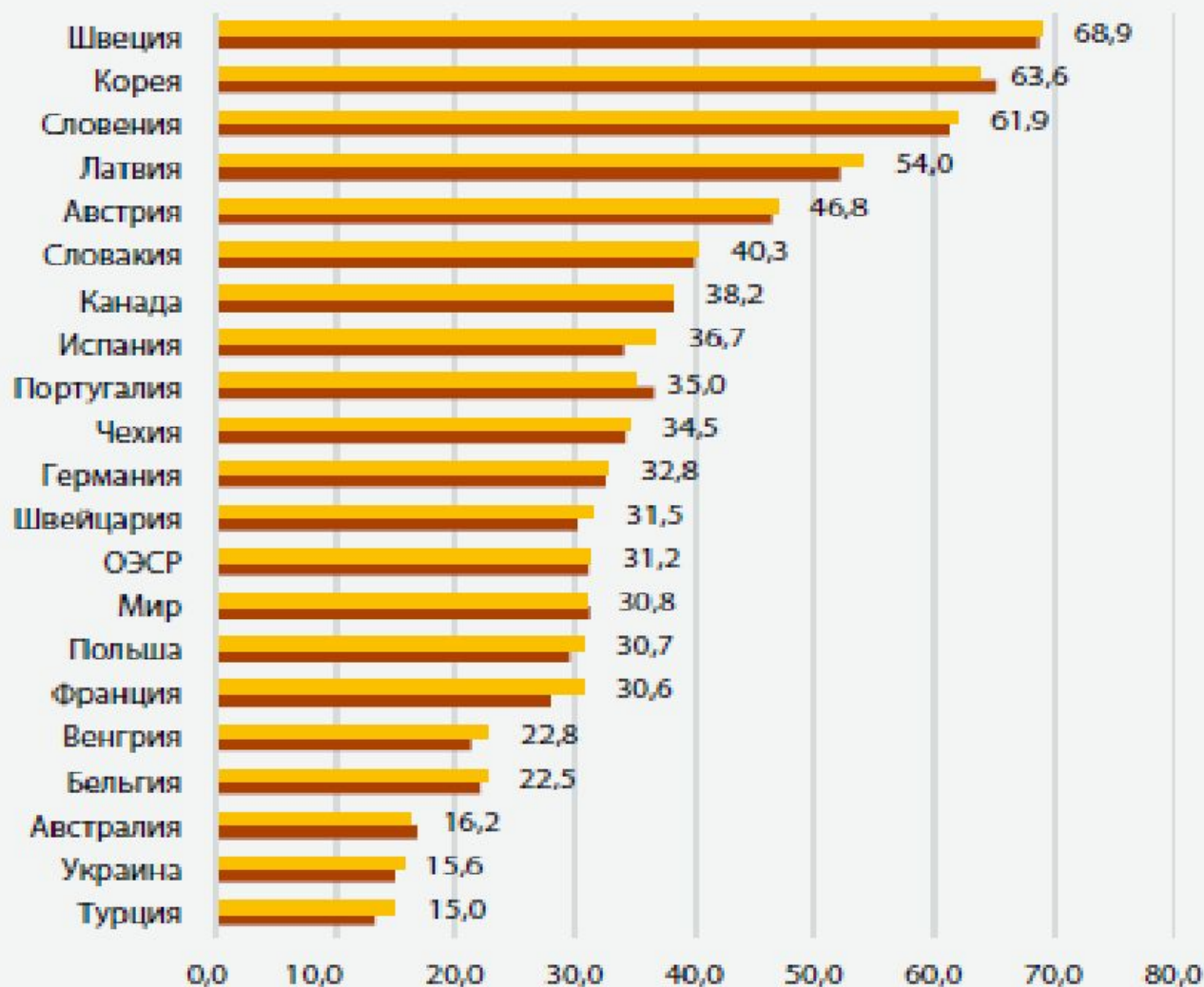
Екологічною стратегією України на період до 2020 р поставлено завдання зменшити на 5-10% площі орних земель.

Ліси та лісовкриті території станом на 01.01.2015 займають площу в 10630,3 тис. Га, а природно-заповідний фонд України - 1688,5 тис. га або 2,3% території країни. Це 19 природних заповідників, 48 національних природних парків і 4 біосферних заповідника

Із загальної площі забудованих земель (2542,6 тис. га) 29,3% використовується для відпочинку та інших цілей, 19,5% знаходиться в розпорядженні транспорту і зв'язку, 19,0% - під житловою забудовою, 8,8% - землі промисловості. Найбільшими темпами зростають площі, зайняті під житловою забудовою.

Показник "зміни в землекористуванні" розраховується як різниця між частками кожної категорії земельних ресурсів в їх загальній площі, наприклад в 2014 р і в базовому 2001 р.

Рис. 2.16. Лесистость территории стран ОЭСР и Украины в 2000 и 2013 гг., % к общей территории страны (данные относятся к 2013 г.)

Источник: Land use. – http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=LAND_USE;

Бюллетень 2015. Статистический ежегодник Укр

Джерело:

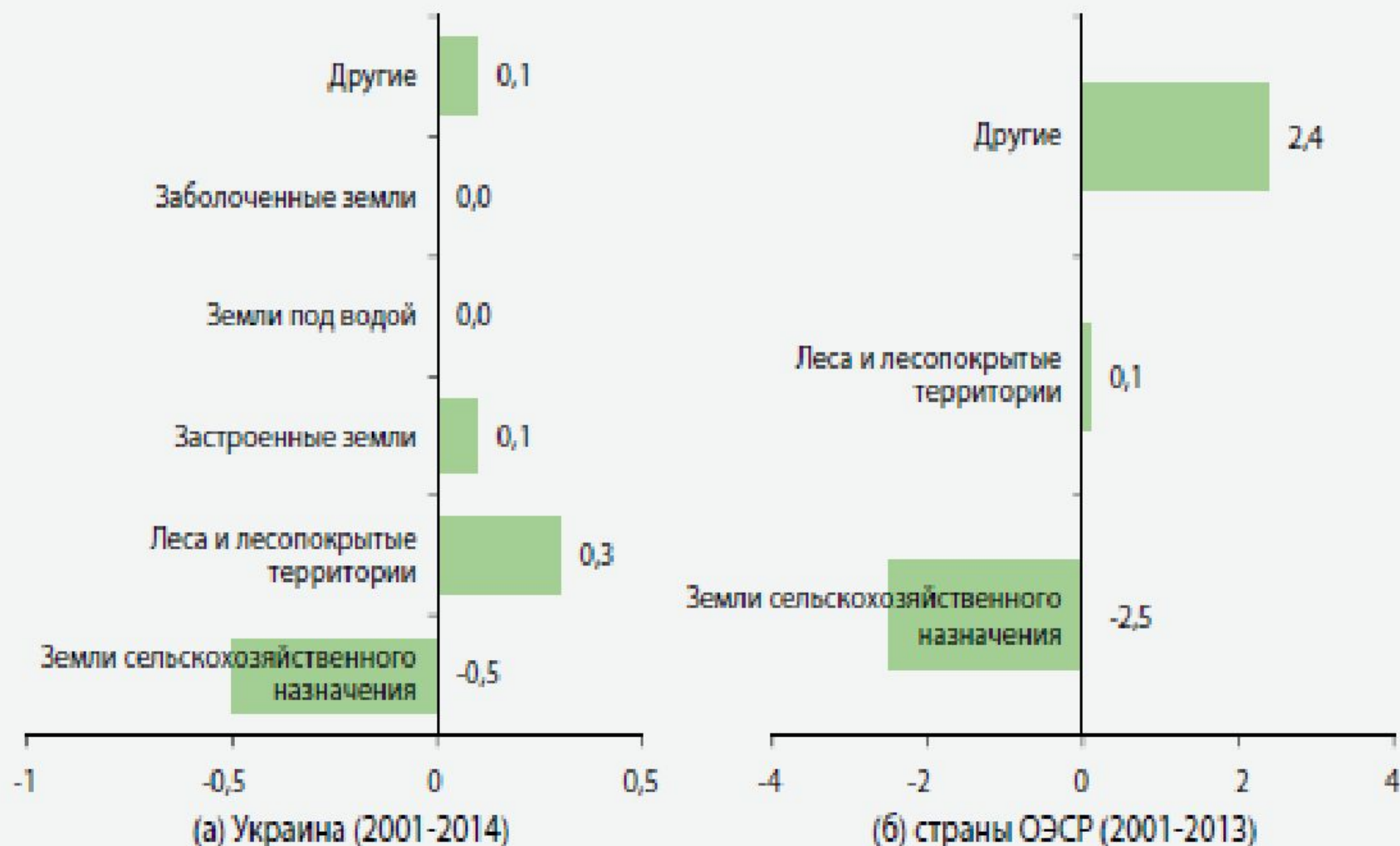
Електронний

ресурс:

http://www.green-economies-eap.org/ru/resources/GreenTransformation_v04rus.pdf

Рис. 2.17. Изменение доли землепользования в общей площади по категориям, п.п.

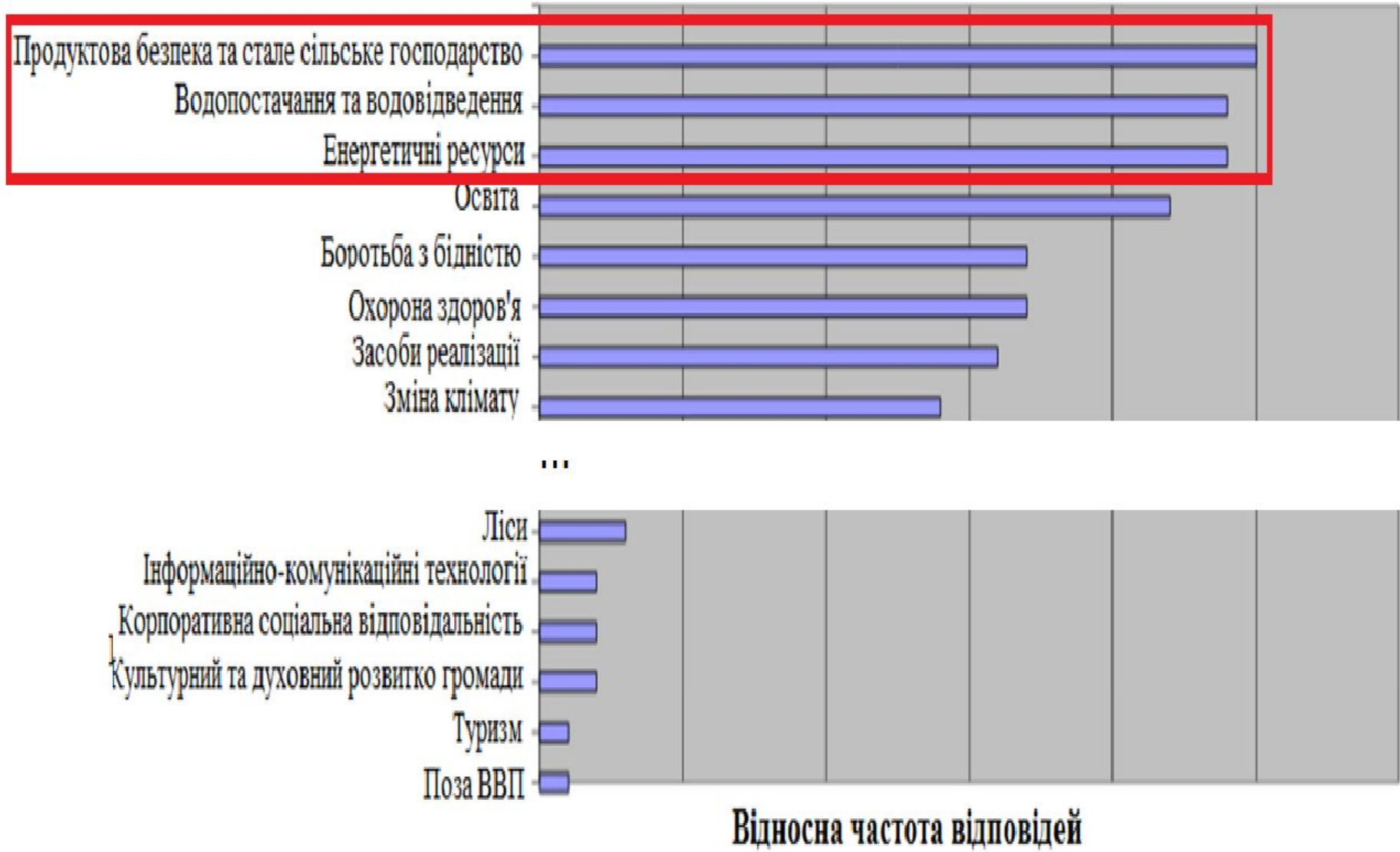

Источник: Land use: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=LAND_USE;
Госстат, 2015. Статистический ежегодник Украины за 2014 г.

Для оптимізації землекористування в Україні передбачається удосконалити систему управління земельними ресурсами, оптимізувати співвідношення ріллі та екологостабілізуючих угідь, вилучивши з обігу деградовані та малопродуктивні землі з наступною консервацією (реабілітацією) та трансформацією їх в лісові та природні кормові угіддя. При цьому площа ріллі повинна зменшитися на 8-10 млн га, а лісистість території та частка природних кормових угідь - підвищитися

Починаючи з 2000-х рр. почали з'являтися дослідження з обґрунтуванням важливості урахування міжсекторальних ефектів взаємопов'язаного використання різних типів природних ресурсів.

Пріоритетні напрями реалізації політики сталого розвитку згідно опитування країн-членів ООН

У цьому зв'язку набули подальшого розвитку підходи до визначення та класифікації впливу основних природно-кліматичних чинників на процеси землекористування в сільському господарстві України, з використанням яких встановлено, що збереження існуючих національних тенденцій та практик землекористування можуть суттєво загострити проблеми рівня розораності та посилення екологічного тиску на земельні ресурси.

Інерційність кліматичних змін передбачає, що навіть у випадку повного припинення господарської діяльності стабілізація антропогенно спричинених змін клімату триватиме ще протягом сотень і тисяч років (рис.)

Величина реакції

Час до досягнення
рівноважного стану

Пік викидів CO₂
між 0 та 100 роками

Сьогодні 100 років

1000 років

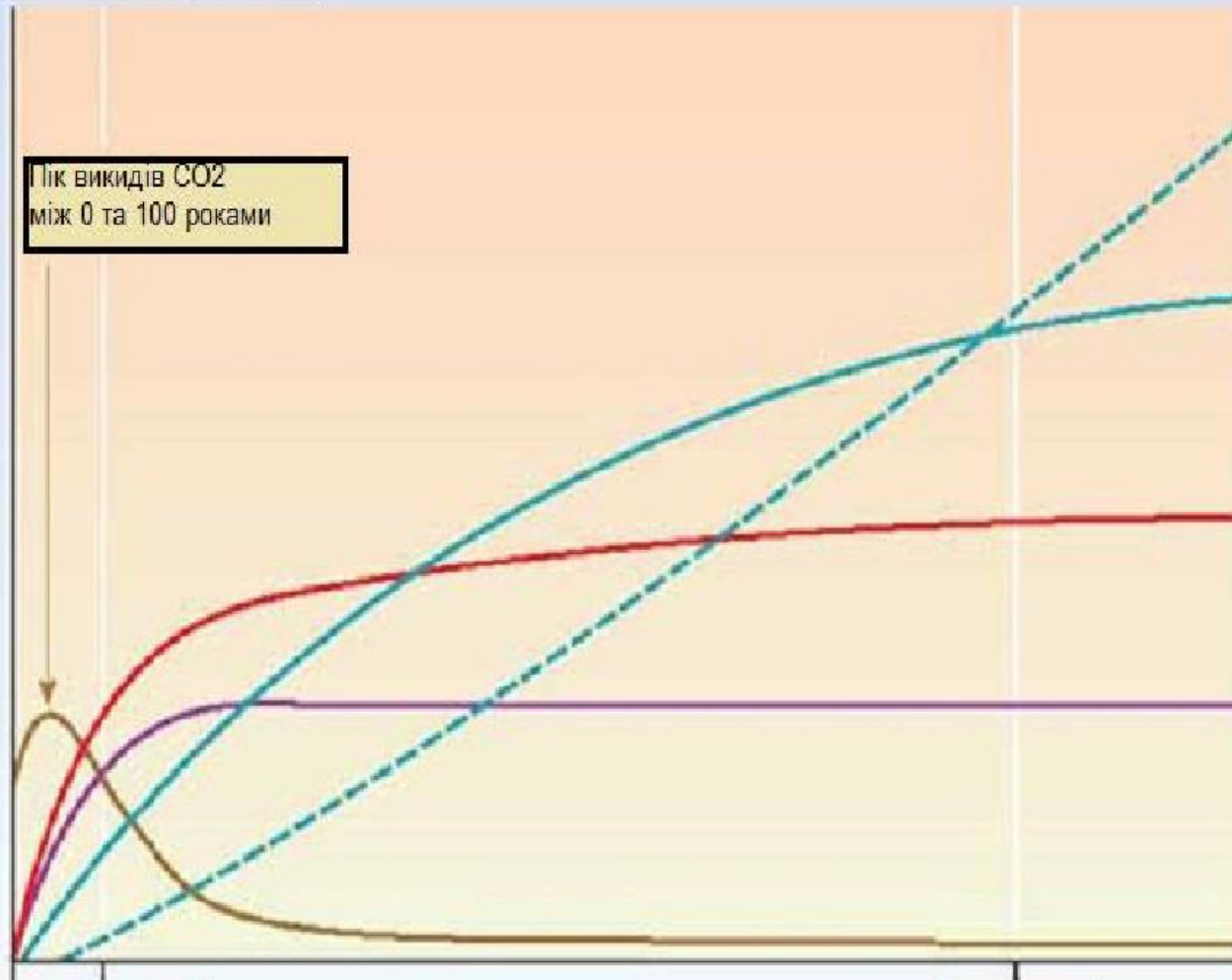
Підняття рівня Світового океану через танення льоду:
декілька тисячоліть

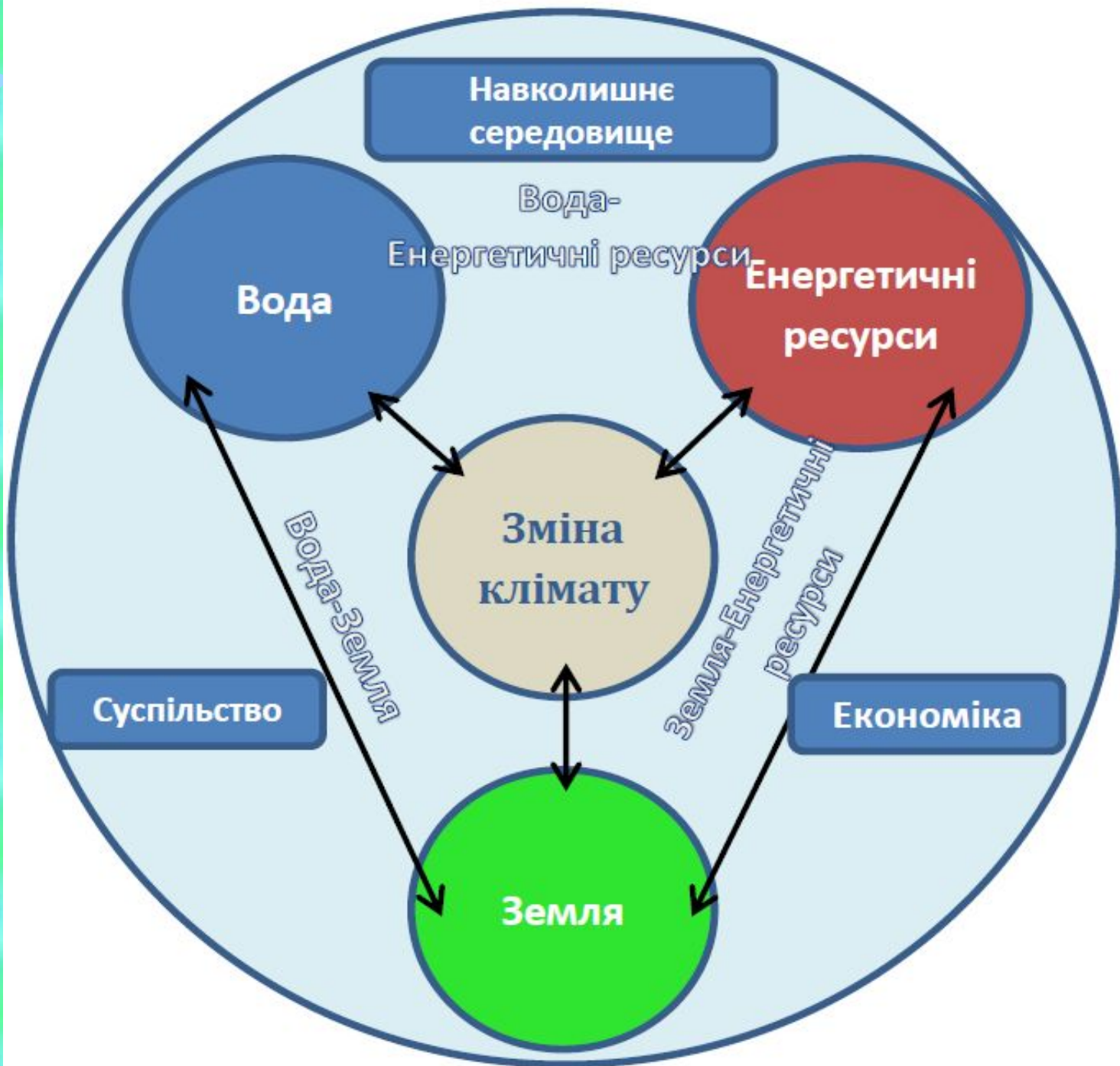
Підняття рівня Світового океану через теплове розширення:
від століть до тисячоліття

Стабілізація температури:
декілька століть

Стабілізація концентарції CO₂:
від 100 до 300 років

Викиди CO₂

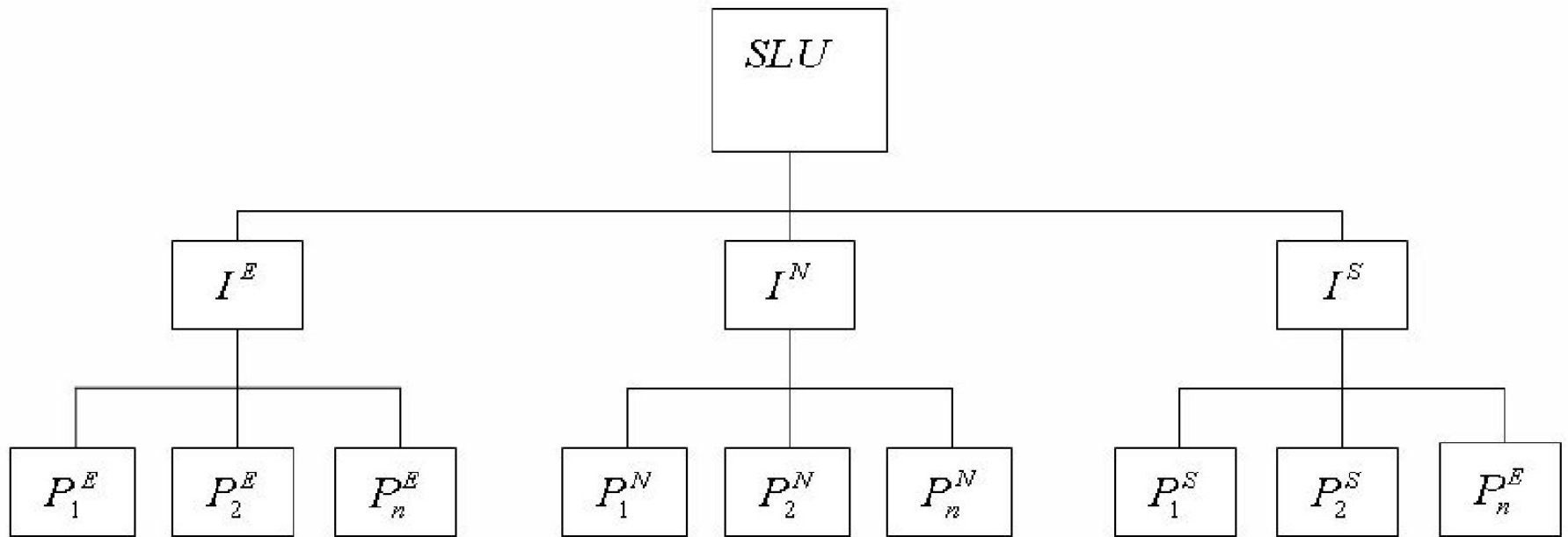

В цьому зв'язку набули подальшого розвитку підходи до *дослідження впливу процесів зміни клімату на взаємопов'язане використання земельних, водних та енергетичних ресурсів в Україні*, апробація яких дозволила обґрунтувати наявність комплексних взаємозв'язків між процесами використання цих ресурсів та довести доцільність їх врахування при розробці заходів адаптації до зміни клімату.

Оцінка стану землекористування на основі концепції сталого розвитку здійснюється за допомогою моделі приведеної на рис.

$$SLU = \sum_{k=1}^3 w_k I^k$$

$$I^k = \sum_{m=1}^n j_m P^m$$

де, **SLU** – *інтегрований показник* землекористування в сільському господарстві України.

IE – *індикатор соціального* стану землекористування.

IN – *екологічний* індикатор стану землекористування.

IS – *економічний* індикатор стану землекористування.

A vertical decorative bar on the left side of the slide, featuring a repeating pattern of green and blue squares. A blue triangle is positioned at the top left of this bar.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!